

Trementinaires: de l'oblit a la identitat

Anar pel món

Des de principi del segle XIX, les dones de la vall de la Vansa i Tuixent anaven pel món a vendre herbes remeieres, trementina, bolets secs i altres productes naturals amb propietats guaridores que elaboraven a partir d'allò que ofería el seu entorn natural. Ho feien per obtenir uns recursos necessaris per a casa, que no s'aconseguien a la vall, i seguien uns llargs itineraris que les menaven fins a les terres de ponent, la Catalunya central o les comarques del litoral. Dins de la vall, d'aquesta activitat se'n deia *anar pel món*; fora de la vall, aquestes dones eren conegudes com *les trementinaires*.

Parlem de *les trementinaires*, en femení perquè, llevat de comptades excepcions, eren les dones de la vall les que exercien aquest ofici. El viatge el feien sempre en parella: una dona experimentada i una noia, o nena, que feia d'aprenenta n'era la composició més habitual. Acostumaven a fer dues sortides l'any. La primera començava després de Tots Sants i acabava pels volts de Nadal. Havent passat Festes, emprenien un nou viatge, que duraria un parell de mesos més, fins a les acaballes de l'hivern.

Cada parella de trementinaires tenia la seva pròpia ruta, de manera que no hi havia competència directa entre elles. Visitaven tant pobles com masies i s'hostatjaven sempre a les mateixes cases, on ja eren conegudes i esperades d'un any per l'altre. Les trementinaires no eren pròpiament curanderes. Fent un paral·lelisme amb els temps actuals, diríem que eren més farmacèutiques que no pas metgesses. És a dir, venien els remeis collits o elaborats per elles mateixes i recomanaven la manera d'aplicar-los, però no els administraven directament.

Encaixada entre la solana de la serra del Cadí i els contraforts del Port del Comte, la vall de la Vansa i Tuixent sempre va ser la llar i el referent de les trementinaires quan anaven pel món. A la vall hi

Isidre Domenjó i Coll,
tècnic de cultura
i comunicació del
Consell Comarcal de
l'Alt Urgell

Fira d'herbes remeieres i productes naturals a la Festa de les Trementinaires 2016. Foto: CCAU

havien deixat la casa, els pares, el marit, els fills... quan caminaven per terres foranes a la recerca d'allò que no podien aconseguir en aquelles terres pobres i costerudes del Prepirineu. Josa, Tuixent, Fòrnols, Cornellana, Adraén, Sorribes, Montargull, Sant Pere, Padrinàs, Ossera, la Barceloneta, els Garrics, Banyeres, Sisquer i Colldarnat són els noms dels llocs, alguns ara ja abandonats definitivament, que es van obrir al món de bracet de les trementinaires.

L'última trementinaire en actiu va ser Sofia Montaner, d'Ossera, la qual, juntament amb el seu marit, Miquel Borrell, van fer el darrer viatge l'any 1982.

Després de les trementinaires

Havent desaparegut l'ofici, les trementinaires van quedar un curt temps en l'oblit. Aquest període de silenci va ser l'*impasse* entre l'ofici de les trementinaires com a activitat econòmica de la vall de la Vansa i Tuixent i la conversió d'aquell (ja) antic ofici en patrimoni cultural del territori.

L'any 1987, el fotògraf i etnòleg Ernest Costa Saboia publicava el llibre *Viatge amb els pastors transhumants*, en el qual dedicava un capítol sencer a les trementinaires de la vall de la Vansa i Tuixent. Era una de les primeres aproximacions etnogràfiques a aquest antic ofici.

Paral·lelament, la vall de la Vansa i Tuixent començava a redescobrir i, alhora, a posar en valor les seves trementinaires. Aquest interès prendria cos gràcies a un treball impulsat per mestres i pares d'alumnes de l'escola de Tuixent, la majoria nous pobladors de la vall. Aquest treball va consistir en entrevistes a antigues trementinaires, algunes de les quals enregistrades en vídeo. També per aquella època, el naturalista Jordi Pasques i Canut gravava una altra entrevista amb Sofia Montaner i Miquel Borrell, l'última parella de trementinaires.

Fruit d'aquest treball sorgit a l'entorn de l'escola, l'any 1994 es muntava, a l'ajuntament de Tuixent, una exposició temporal sobre les trementinaires que va obtenir un sorprenent èxit de públic.

El museu

Aquella exposició es convertiria en l'embrió del que, quatre anys més tard, el 1998, seria el Museu de les Trementinaires. Impulsat pel Consell Comarcal de l'Alt Urgell, formava part d'una xarxa de petits museus etnogràfics temàtics, juntament amb el Museu de la Vinya i el Vi de Muntanya, a Pont de Bar; la Fàbrica de Llanes i el Museu de l'Acordió, a Arsèguel; l'Antiga Farinera, a Montferrer; el Museu dels Raiers, a Coll de Nargó; i el Pou del Gel, a Oliana.

El Museu de les Trementinaires es va ubicar als baixos de l'ajuntament, en un espai de poc més de 100 m², distribuït en quatre sales, una de les quals és la reproducció de la cuina d'una casa de la vall de principis del segle xx la vigília de la sortida de les trementinaires en un dels seus viatges pel món. També s'hi reproduceix un sequer d'herbes remeieres i es poden veure alguns dels remeis casolans que elaboraven les trementinaires, com ara la pega negra, la pega grega o l'oli de ginebró, entre molts altres.

L'any 2008 es va emprendre una renovació total del museu, amb un nou discurs i la incorporació d'un audiovisual que recull les entrevistes a la Sofia i el Miquel i que és un dels principals atractius del museu.

El museu és gestionat per l'empresa pública municipal Recursos i Iniciatives Tuixent, SA (RITSA), la qual gestiona també l'estació d'esquí nòrdic Tuixent-La Vansa, i té el suport tècnic i logístic del Consell Comarcal. El museu dona feina a una persona, que és la que té la responsabilitat de totes les tasques de l'equipament.

Des de la seva creació, el museu ha rebut més de 100.000 visites. És obert al públic els dissabtes al matí i a la tarda, i els diumenges al matí, durant tot

l'any. Per les vacances de Nadal i Setmana Santa obre cada dia, excepte els dies 25 i 26 de desembre i 1 de gener, i també cada dia del 15 de juliol al 15 de setembre.

Sofia Montané i Miquel Borrell, de Cal Claudi d'Ossera, els últims Trementinaires. Foto: Jordi Pasques i Canut

El Jardí botànic de les trementinaires

Fruit d'un taller d'ocupació que es va desenvolupar entre els anys 2004 i 2005 i en el qual van participar vuit dones de la vall, es va crear el Jardí botànic de les trementinaires, un espai a l'aire lliure ubicat a tocar de l'antiga casa forestal i actual centre d'interpretació de la flora del Parc Natural del Cadí-Moixeró. El Jardí Botànic podríem dir que és la sala oberta del Museu de les Trementinaires. S'hi poden veure una quarantena de plantes aromàtiques i medicinals autòctones, la major part de les quals eren usades per les trementinaires.

El Jardí urbà de les trementinaires

També es pot fer un passeig pels carrers de Tuixent. Mentre es fa la descoberta del poble, a diversos racons, es van trobant jardineres de fusta amb plantes de les que utilitzaven les trementinaires. En total hi ha 15 jardineres i 32 espècies de plantes diferents.

Itinerari botànic del riu de Mola

Si el visitant té ganes de caminar una mica més, també té l'opció de recórrer l'itinerari botànic del riu de Mola, prop de Tuixent. La ruta, que es pot fer guiada o lliure, és circular i d'una llargada de 6 quilòmetres. Hi ha senyals que indiquen la ubicació de les plantes i la seva descripció i propietats. A mig camí, es pot visitar també un *arboretum*, convenientment senyalitzat.

La Festa de les Trementinaires

L'any 2000 es va celebrar per primer cop la Festa de les Trementinaires. El programa ha anat creixent d'any en any, de la mateixa manera que també ha anat augmentant el nombre de públic. Les activitats van des d'una fira d'herbes remeieres i productes naturals fins a tallers de danses i cançons tradicionals, a més de rutes naturalistes, una foguera de plantes aromàtiques, espectacles infantils i d'animació, xerrades, taules rodones, presentacions literàries, etc.

Trementinaires d'Ossera. Fons Museu de les Trementinaires

La vall de les trementinaires

La vall de la Vansa i Tuixent té una doble identificació, avui, amb les trementinaires: portes endins i portes enfora. La gent de la vall se sent orgullosa de les seves avantpassades trementinaires. I, des de fora, la vall de la Vansa i Tuixent s'ha convertit en sinònim de la vall de les trementinaires.